

Bijlage 3 bij Jaarprogramma Kennis Zuid-Holland 2024

Longlist strategisch onderzoek

Toelichting

Zoals in de afgelopen jaren, is een longlist opgesteld voor door Kennis Zuid-Holland te organiseren strategische onderzoeken. Deze betreft in 2025 uit te voeren toekomstonderzoeken en maatschappelijke beleidsonderzoeken. Bij toekomstonderzoeken ligt de nadruk op ontwikkeling van korte en lange termijn handelingsperspectieven voor (mogelijke) domeindoorsnijdende opgaven. Bij maatschappelijke beleidsonderzoek ligt de nadruk op ontwikkeling van sociaal-wetenschappelijke kennis rond maatschappelijke ontwikkelingen die provinciale verantwoordelijkheden raken. Basis voor de lijst is een trendscan van Kennis Zuid-Holland. Deze is aangevuld vanuit de verschillende beleidsdomeinen. De onderstaande lijst is het resultaat.

De lijst bevat een beschrijving per thema. Het zijn in dit stadium nog geen uitgewerkte voorstellen maar ze variëren, afhankelijk van de bron, van eerste gedachten over kennisvragen tot gespreksaantekeningen. Ze geven enige indruk van context en kennislacunes.

Volgende stappen - toekomstonderzoeken

Kennis Zuid-Holland vraagt mogelijke "kwartiermakers" van de onderzoeken een kort voorstel te schrijven. Deze kwartiermakers zijn medewerkers vanuit betreffende beleidsdomeinen met kennisvragen in het kader van opgaven of opdrachten waarbij ze betrokken zijn. De beoordeling leidt tot een shortlist van 5-7 thema's. Vervolgens zetten de kwartiermakers de betreffende voorstellen om in een plan van aanpak/voorverkenning, uitvraag respectievelijk opdrachtverlening voor externe onderzoekers. Dit gebeurt in overleg met de meest betrokken portefeuillehouder(s). Wat begin 2025 overblijft wordt dan het door GS vast te stellen programma ToekomstAgenda 2025.

Longlist strategisch onderzoek Kennis Zuid-Holland

1. Waar krijg je energie van? Krapte op het energienetwerk
2. Zuid-Holland in de wereld: geopolitieke spanningen en hun impact op de provinciale economie
3. The big 5 is watching you: afhankelijkheden van tech bedrijven
4. Arbeidsmarktkrapte: de uitdaging voor goed openbaar bestuur en collectieve voorzieningen
5. Een eenpersoonshuis voor iedereen? Impact van de toename van eenpersoonshuishoudens in Zuid-Holland op wonen, werken en bestaanszekerheid
6. Vergrijzing van water
7. Klimaat en cultureel erfgoed
8. Ruimtelijk instrumentarium van de toekomst
9. Spanningsveld tussen verduurzaming en woningbouwproductie/ rol provincie bij transitie-opgaven
10. Systeemverandering financiering woningmarkt
11. Gevolgen van migratie zover het de kerntaken van de provincie betreft
12. Cultuur en economie/ aannames over cultuur
13. Nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap
14. Samen werken aan een gezond Zuid-Holland
15. Schulden en gezondheid
16. Activisme
17. Discriminatie van LHBTIQ+

Toelichting op thema's

1. Waar krijg je energie van? Krapte op het energienetwerk

De komende jaren loopt het energienetwerk in Nederland steeds meer tegen zijn grenzen aan. Prognoses spreken van toenemende belasting van het elektriciteitsnet tot 2050 met een factor 7. Deze factoren leggen niet alleen druk op het bestaande netwerk, maar geven ook aanleiding tot diverse problemen, zoals overbelasting van het netwerk, onvoldoende capaciteit van de elektriciteitskabels, uitval van zonnepanelen en een vertraagde aansluiting voor nieuwbouw. De complexiteit van het aanpakken van de krapte op het energienetwerk wordt verder benadrukt door ruimtelijke ordening, arbeidsmarktkrapte en duurzaamheidsvraagstukken.

Mogelijke kennisvraag: Hoe kan Zuid-Holland weerbaar blijven tegen de krapte op het energienetwerk?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: welke ruimtelijke concepten kunnen de uitbreiding van het netwerk ruimtelijk inpasbaar maken? Op welke manieren kunnen investeringen op het energienetwerk plaatsvinden tegelijkertijd met het behalen van de duurzaamheidsdoelstellingen?

Bij dit thema nadrukkelijk kijken in hoeverre vanuit de sector zelf een dergelijk onderzoek (mede) uitgevoerd zou kunnen worden.

2. Zuid-Holland in de wereld: geopolitieke spanningen en hun impact op de provinciale economie

Zuid-Holland is een internationaal georiënteerde provincie. De haven van Rotterdam is een cruciale locatie wat betreft internationale handel, Den Haag huisvest internationale juristen en politici en ook de tuinbouwsector van Zuid-Holland speelt een grote rol op internationaal vlak.

De Economische Monitor gaf in 2022 aan dat de internationale economische groei van Zuid-Holland lag aan verschillende factoren: de Brexit en de oorlog tussen Oekraïne en Rusland. De Brexit heeft ervoor gezorgd dat het aantal bedrijven uit het VK in Zuid-Holland sterk is gaan stijgen door de strategische ligging van de provincie, die overigens niet ver uitwijkt van grote steden in het VK zoals Londen. Ook is door de oorlog de export naar Rusland weggevallen en is de tuinbouwsector geraakt door hoge gasprijzen. Volgens het rapport zijn er veel overnames in deze sector vanwege hun cruciale kennis op het gebied van efficiënte voedselproductie.

Mogelijke kennisvraag: Hoe kan de provincie Zuid-Holland zich beter weerbaar maken tegen hedendaagse en toekomstige geopolitieke spanningen die van invloed zijn op de economie van de provincie?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: Wat zijn de belangrijkste economische sectoren in Zuid-Holland en hoe worden deze beïnvloed door geopolitieke spanningen? Welke maatregelen neemt de provincie Zuid-Holland nu om zich te beschermen tegen geopolitieke spanningen?

Bij dit thema nadrukkelijk kijken naar verricht onderzoek vanuit de sectoren zelf.

3. The big 5 is watching you: afhankelijkheden van techbedrijven

Tijdens de coronapandemie werd er een Corona-app ontwikkeld door verschillende Europese overheden. De app zou je moeten waarschuwen voor besmettingen in de buurt. De twee grote Tech bedrijven Apple en Google blokkeerden deze ontwikkeling vanwege - in hun optiek - privacyregels. Dit is een voorbeeld van Techbedrijven die invloed uitoefenen op de uitvoering van het gezondheidsbeleid van een overheid. Er was geen ontkomen aan de twee bedrijven als het ging om de app-ontwikkeling. Met de strategie van de tech bedrijven om steeds meer op te kopen en uit te breiden (bijvoorbeeld in de zorg-techniek) zullen de afhankelijkheden en invloeden alleen maar

groter worden. Dit uit zich tot allerlei vraagstukken van ruimtelijke inrichting wat betreft datacentra en logistieke dozen tot het elektriciteitsnetwerk tot onze privacy en ons digitaal bezit.

Mogelijke kennisvraag: Wordt Zuid-Holland (te) afhankelijk van tech bedrijven en welke invloed zullen deze bedrijven hebben op de opgave van Zuid-Holland?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: Moeten we ons meer beschermend opstellen tegen grote tech bedrijven? Wat is de strategie van Zuid-Holland met betrekking tot deze afhankelijkheden? Hoe houden we de digitale ontwikkelingen eerlijk, inclusief en democratisch met degelijke marktpartijen aan het stuur? Is het niet handiger om te investeren in een lokaal netwerk in plaats van een netwerk van een niet-Nederlands bedrijf?

4. Arbeidsmarktkrapte: de uitdaging in de publieke sector

De arbeidsmarkt in de publieke sector wordt steeds krappere. Volgens de SER is dit op drie manieren problematisch. Allereerst voor de werknemers die te maken hebben met toenemende werkdruk, knellende regelgeving en afnemende motivatie. Ten tweede voelen burgers en bedrijven de gevolgen hiervan, in de vorm van oplopende wachtlijsten, uitval van dienstverlening of diensten van mindere kwaliteit. In de derde plaats vormt de krapte een belemmering voor het functioneren van de economie als geheel. Tegelijkertijd is Artificial Intelligence (AI) steeds populairder en belangrijker geworden in onze samenleving. Wat zou AI kunnen betekenen voor de arbeidstekorten in de publieke sector?

Mogelijke kennisvraag: Wat is de impact van de arbeidsmarktkrapte op goed bestuur en collectieve voorzieningen binnen Zuid-Holland en hoe kan Zuid-Holland hierin meegaan?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: Hoe kunnen Zuid-Hollandse overheidsbesturen de aanbevelingen van de SER implementeren om zo de arbeidsmarktkrapte te verminderen en tegelijkertijd de kwaliteit van openbaar bestuur borgen? Hoe kan Zuid-Holland AI inzetten om de tekorten in bestuur, onderwijs en zorg op de arbeidsmarkt op te vullen? Een dergelijk onderzoek leent zich voor scenario's waarbij sprake is van verschillende percentages arbeidsaanbod ten opzichte van nu.

5. Een eenpersoonshuis voor iedereen? Impact van de toename van eenpersoonshuishoudens in Zuid-Holland op wonen, werken en bestaanszekerheid

Zuid-Holland krijgt er steeds meer eenpersoonshuishoudens bij. Het aantal huishoudens in Zuid-Holland neemt percentueel harder toe dan het aantal personen. Dit komt vooral door de verwachte voortgezette toename van alleenstaanden. Hoewel alle groepen huishoudens qua samenstelling de komende jaren naar verwachting blijven groeien, is de groei van de groep alleenstaanden veruit het grootst. We zien dat een eenpersoonshuishoudens eerder moeite hebben om rond te komen en vaker dan gemiddeld behoren tot de groep werkende of verborgen armen. Wat zijn de kansen van alleenstaanden op de Zuid-Hollandse huizenmarkt? Naast het aandeel ouderen groeit ook het aandeel migranten groeit in Zuid-Holland. Migrantenvrouwen wonen net als 65+plussers vaker alleen. Nederland heeft te maken met dubbele vergrijzing (meer 65+ en daarin meer 80+).

Mogelijke kennisvraag: Wat is de impact van de toename van eenpersoonshuishoudens op wonen, werken, ruimte en bestaanszekerheid in Zuid-Holland?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: Wat betekent meer eenpersoonshuishoudens voor de financiële 'kwetsbaarheid' / bestaanszekerheid / vervoersarmoede van Zuid-Hollandse huishoudens? Wat betekent meer eenpersoonshuishoudens voor de energietransitie? En wat betekent meer eenpersoonshuishoudens op sociaal- en op duurzaamheidsvlak (Meer keukens, stofzuigers, wasmachines etc. nodig)? Wat kan de provincie in dit alles betekenen? Wat is de invloedssfeer van de provincie? Aan welke vrijheidsgraden kan de provincie draaien?

6. Vergrijzing van water

In het grondwater komen verschillende chemische stoffen voor. Deze stoffen verspreiden zich naar steeds grotere diepten en beïnvloeden langzaamaan de kwaliteit van steeds meer grondwater. Dit wordt vergrijzing van grondwater genoemd. Vergrijzing is een groot probleem, vooral vanwege de drinkwatervoorziening. Twee derde van het drinkwater in Nederland wordt namelijk gewonnen uit grondwater.

Uit recent onderzoek blijkt dat de laatste 25 jaar iets minder chemische stoffen op de bodem zijn terechtgekomen, en daardoor in het grondwater. Dit geeft voor de verre toekomst mogelijk een iets beter vooruitzicht voor de grondwaterkwaliteit. Aan de andere kant is sprake van 'opkomende stoffen' in grondwater. Voor deze stoffen bestaan nu nog geen normen, waardoor ze niet kunnen worden beoordeeld.

Mogelijke kennisvraag voor een agenderend onderzoek: Welke (handelings)perspectieven zijn er voor de (middel)lange termijn? (Hiervoor eerst nagaan wat er al aan onderzoek ligt? In de context van de kaderrichtlijn water).

7. Klimaat en cultureel erfgoed

Als gevolg van klimaatverandering ondergaat Nederland diverse veranderingen, waaronder warmer weer, droogte, wateroverlast, verzilting en zeespiegelstijging. Zuid-Holland is door de dichte bevolking en diverse landschappelijke en geografische factoren kwetsbaar voor de gevolgen van deze veranderingen. Naast de verwachte impact op gezondheid, leefbaarheid en de economie, staat ook het culturele erfgoed van de provincie onder druk. Hierbij gaat het om impact op zowel onder- als bovengronds erfgoed. Wat de exacte impact zal zijn, is voor de erfgoedsector echter nog onvoldoende in kaart gebracht. In 2024 zal het Erfgoedhuis daarom samen met Climate Adaptation Services, provincie Zuid-Holland en diverse experts en belanghebbenden, een quickscan uitvoeren om deze risico's van klimaatverandering op het cultureel erfgoed in de provincie in kaart te brengen. Een (agenderend) toekomstonderzoek kan hier verder op ingaan, bijv. door het aangeven van handelingsperspectieven.

8. Ruimtelijk instrumentarium van de toekomst

Welk ruimtelijk instrumentarium is in de toekomst nodig? Welke wetten moeten veranderd worden om het instrumentarium effectiever te maken? Voorbeeld: uit diverse hoeken is kritiek om het % sociale huur af te dwingen via onze verordening, en er is wetenschappelijk onderzoek, waaruit blijkt dat actief gemeentelijk grondbeleid effectiever is voor dit doel. Ook over andere ruimtelijke vraagstukken bestaan onderzoeken over het instrumentarium.

Een overkoepelend (agenderend) onderzoek dat verschillende studies naast elkaar legt, zou ons kunnen vertellen wat ruimtelijk (breder dan wonen) werkt zodat we dit voor kunnen leggen aan het Rijk voor de benodigde wetswijzigingen of zelf oppakken.

9. Spanningsveld tussen verduurzaming en woningbouwproductie / rol provincie bij transitieopgaven

Volgens het coalitieakkoord wil de Provincie energiepositieve nieuwbouw stimuleren. Nu wordt er soms van uit gegaan dat duurzaamheid de betaalbaarheid en/of bouwproductie tegenhoudt. Dit hoeft niet zo te zijn, er zijn al veel bouwprojecten die dat doen. Hoe zou je de achterblijvers mee kunnen nemen of handvaten ervoor kunnen aanbieden.

Meer in het algemeen gaat dit om overheidsrol bij transities. Welke rol kan de provincie spelen bij transitieopgaven en aan welke knoppen kan de provincie dan draaien? In onderzoek daarover kunnen

kennis van NSOB over provinciale rollen en van DRIFT over transitie gecombineerd worden. Dit thema raakt ook thema nummer 11.

10. Systeemverandering financiering woningmarkt

In het coalitieakkoord wordt aangegeven dat de inzet op financiering voor betaalbare en sociale woningen wordt gezocht. Nu is het huidige systeem van woningfinanciering aan kritiek onderhevig. Zo wordt gesteld dat het leidt tot overmatige hypotheekschuld voor individuele huishoudens, het vanuit macro-economisch perspectief de financiële stabiliteit ondermijnt en de blijvende onzekerheid over de toekomst van de woningmarkt het consumentenvertrouwen aantast.

Mogelijke kennisvragen: Hoe zit het huidige systeem in elkaar, wat is de structuur erachter, wat is de rol van de overheid, van banken en van beleggers, welke systeemveranderingen zijn denkbaar en welke rol kan de provincie daarin spelen? Hoe ontwikkelt dit systeem zich en hoe past dit in meer algemene systeem ontwikkelingen?

11. De gevolgen van migratie over het de kerntaken van de provincie betreft

De afgelopen jaren is buitenlandse migratie een steeds grotere rol gaan spelen in de bevolkingsontwikkeling. De Nederlandse bevolking groeit sinds enkele jaren zelfs bijna volledig door buitenlandse migratie. Waar in 2012 nog 29% van de bevolkingsgroei was toe te schrijven aan buitenlandse migratie is dit in 2022 volledig toe te schrijven aan buitenlandse migratie. Ook in Zuid-Holland speelt buitenlandse migratie vanuit de grootste rol in de bevolkingsgroei. Het thema migratie raakt de provincie Zuid-Holland. Bevolkingsgroei zorgt voor extra druk op de woningmarkt. De toetreding van migranten kan echter ook kansen opleveren. Zo heeft Nederland te kampen met vergrijzing, een grotere vraag naar zorg, een afnemende beroepsbevolking en krapte op de arbeidsmarkt.

Mogelijke kennisvraag: Wat zijn de gevolgen van (arbeids- gezins -asiel - studie) migratie op wonen, werken en publieke voorzieningen in Zuid-Holland in 2040 en 2050?

Deelvragen zijn bijvoorbeeld: Wat betekent migratie voor wonen, werken en Brede Welvaart in Zuid-Holland in 2040 en 2050? Welke migratie is de motor van Zuid-Holland? Welke rol kan de provincie hierin spelen? Welke mogelijkheden zijn er om in te zetten?

Er is een link met de Podium-bijeenkomst over arbeidsmigratie van Kennis Zuid-Holland op 3 juni 2024. Mogelijk kan de opbrengst van de Podium bijeenkomst ook verder richting geven aan een onderzoek.

12. Cultuur en economie / aannames over cultuur *)

Hoe beïnvloeden economie en cultureel aanbod in de brede zin (bijv. theater, bibliotheken, toerisme) elkaar? Welke handelingsperspectieven heeft de provincie hier?

Een algemenere vraag in dit verband is in hoeverre c.q. onder welke condities bestaande aannames over cultuur kloppen. In het coalitieakkoord bijvoorbeeld wordt aangegeven dat cultuur een drijver is voor de economie en de diversiteit daarvan, sociale structuren versterkt en mensen samenbrengt.

13. Nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap

De gemiddelde ondernemer wordt steeds meer geconfronteerd met sociale en duurzame verantwoordelijkheden. Bij sociaal ondernemerschap staat de positieve impact op maatschappij, milieu en klimaat voorop in plaats van winst maken. In het coalitieakkoord wordt gesteld dat sociaal ondernemerschap zou kunnen bijdragen aan brede welvaart.

Mogelijke kennisvragen: Wat voor vormen van sociaal ondernemerschap zijn er? Hoe relevant is het voor brede welvaart? Wat kan je als provincie doen om ernaar toe te sturen?

14. Samen werken aan een gezond Zuid-Holland

Zuid-Holland heeft gemiddeld de laagste gezonde levensverwachting van Nederland. En in onze provincie zijn de gezondheidsverschillen ook nog eens het grootst. We staan dan ook voor grote opgaven op het gebied volksgezondheid, zorg en een gezonde leefomgeving. Samen met Leiden-Delft-Erasmus Universiteiten en Medical Delta werken we als Healthy Society programma aan het verkleinen van gezondheidsverschillen en het verbeteren van de gezondheid en het welzijn van alle inwoners van Zuid-Holland.

Het programma omvat een achttal thema's. Over een aantal zijn de afgelopen jaren toekomstonderzoeken uitgevoerd, waarvan de resultaten die in het omgevingsbeleid zijn geland. Deze gingen over gezonde leefomgeving algemeen, geluid en beweegvriendelijke openbare ruimte. Voor de andere thema's gaan we bezien welke kennisvragen via strategisch onderzoek beantwoord kunnen worden. Daarnaast verkennen we de mogelijkheid van een maatschappelijk beleidsonderzoek over een specifieke gezondheidsfactor, zie het volgende thema.

15. Schulden en gezondheid

Gezondheid en gezondheidsverschillen staan al langer in de aandacht, ook binnen Zuid-Holland. We weten dat er niet alleen grote verschillen tussen bevolkingsgroepen naar leeftijd en opleiding bestaan, maar ook naar regio. Dat laatste hangt niet alleen met de kwaliteit van de fysieke leefomgeving van mensen samen, maar ook met hun sociaal-economische status en sociale leefomgeving. Kwetsbare groepen zijn vaak eenzamer, participeren minder, leven ongezonder en hebben een lagere levensverwachting dan groepen mensen met een betere maatschappelijke positie. Tegelijk weten we ook dat het hebben van problematische schulden ongelijk verdeeld is binnen Zuid-Holland. Sinds de coronatijd heeft de provincie meer aandacht voor schuldenproblematiek, hetgeen onder meer geresulteerd heeft in een samenwerking met de Nederlandse Schuld hulproute (NSR). De NSR probeert alle gemeenten in Zuid-Holland de beschikking over haar dienstverleningstools te geven, zodat iedere Zuid-Hollander met mogelijke geldproblemen in een vroeg stadium aan de bel kan trekken. Immers: het is bekend dat het soms jaren duurt voordat iemand daadwerkelijk hulp gaat zoeken, met alle desastreuze gevolgen van dien.

Voortgestuwd door stress, slaapgebrek en zorgen maken mensen met problematische schulden vaak niet de meest rationele en verstandige beslissingen, waardoor hun problematiek kan verergeren. Schulden kunnen een negatieve invloed op iemands gezondheid hebben. En andersom: mensen met een gebrekkige gezondheid hebben wellicht een verhoogd risico op in de schulden geraken. We weten eigenlijk nog vrij weinig van dit mogelijke interactie-effect.

Mogelijke kennisvragen: in welke mate correleren schuldenproblematiek en gezondheidsverschillen in Zuid-Holland met elkaar? Hoe werkt deze mogelijke relatie? Mogelijke beleidsvraag: kunnen we ideeën ontwikkelen voor een meer integrale aanpak voor gezondheidsverschillen en het aanpakken van problematische schulden?

16. Activisme

Maatschappelijk onbehagen en polarisatie zijn onderwerpen die sinds enige jaren ook op de onderzoeks- en beleidsagenda van de provincie Zuid-Holland staan. Maatschappelijk activisme lijkt hier nauw mee samen te hangen, en dat in een tijd dat het lidmaatschap van politieke partijen een *all time low* lijkt te bereiken. De kranten en nieuwsprogramma's staan bol van berichten over protesterende boeren, acties van Extinction Rebellion, pro-Palestina demonstranten, 'soevereinen' en 'autonomen', en (inmiddels minder prominent) omgekeerde vlaggendragers en antivaxxers.

Wat kunnen we eigenlijk als 'activisme' beschouwen, en wat als 'gewoon' engagement? En hoe onderscheiden we heilzaam activisme van destructief activisme?

Mogelijke kennisvragen: Hoeveel activisme is er in de Zuid-Hollandse samenleving? Over welke groepen, met welke denkbeelden hebben we het? Wat kunnen we in de nabije toekomst verwachten? Meer een beleidsvraag: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat activisme niet alleen binnen de samenleving, maar ook binnen het democratische proces een (productieve) plek krijgt?

17. Discriminatie LHBTIQ+

De afgelopen jaren hebben een flinke 'identitaire' strijd laten zien: diverse groepen mensen hebben aandacht gevraagd voor hun vermeende achtergestelde maatschappelijke positie, of voor het gevoel dat ze gediscrimineerd werden. Niet zelden konden ze deze gevoelens ook staven met feiten, bijvoorbeeld met cijfers van arbeidsmarktparticipatie en toegang tot de woningmarkt of het hoger onderwijs in de hand. Veel van deze bewegingen hebben succes gehad: kijk maar naar de Black Lives Matter beweging, en in het kielzog hiervan de doorbraak in de kijk van de Nederlandse politiek op het eigen koloniale en slavernijverleden.

Toch is discriminatie en uitsluiting nog altijd aan de orde van de dag. Islamofobie tiert welig, en antisemitisme lijkt (zeker sinds het uitbreken van de oorlog in Gaza) helaas weer een courant probleem. Ook een groep die al sinds decennia in brede geledingen van de samenleving wordt geaccepteerd – de LHBTIQ+ beweging – loopt nog steeds tegen vooroordelen en uitsluiting aan, in bepaalde opzichten zelfs sterker dan vroeger (zoals bij de 'anti-woke' beweging en mensen met strenge religieuze overtuigingen). Hoe erg is dit probleem?

Mogelijke kennisvragen: in hoeverre ervaart de LHBTIQ+ beweging in Zuid-Holland discriminatie? Op welke terreinen ervaren ze dit, wie discrimineren, en hoe?

